

Începutul

Școala Sociologică de la București a fost inventată, dezvoltată, în „Sala luminoasă”. Ar fi inutil s-o căutăm prin București: „Sala luminoasă” a fost ba într-o școală rurală, ba în sala de mese a vreunui internat, ba într-o crâșmă mai încăpătoare. „Sala luminoasă” a fost sfatul, seminarul de seară al monografiștilor conduși de Dimitrie Gusti¹ în campaniile de vară, începând din anii '20. A fost spațiul și timpul *brain-storming*-ului celor strânși în jurul Profesorului în campaniile anuale de la Goicea Mare, Rușețu, Nerej, Fundul Moldovei, Drăguș, Runcu și Cornova².

Cei ale căror istorii de viață povestite în anii '80 sunt cuprinse în acest volum, unii dintre primii monografiști ai Școlii, au asistat la ședințele din „Sala luminoasă”. Această participare le-a marcat cariera, chiar viața.

În cele câteva rânduri de mai jos nu intenționez să urmăresc destinul Școlii, destin care de altfel se conturează din relatările volumului, ci doar să schițez contextul în care tinerii monografiști au ieșit pe teren, l-au urmat pe Gusti în construirea unei noi sociologii. Acest context este dintre cele mai interesante.

Deceniul care i-a urmat primului război mondial a fost, probabil, întâia perioadă de tranziție pe care a experimentat-o România secolului XX. A fi tânăr în această epocă însemna un alt fel de start în viață decât cel de care avusese parte generația părinților. România anilor '20 a fost preocupată de consolidarea rezultatelor războiului, a Unirii. Foarte repede, într-un mod chiar dramatic, s-a realizat că particularitățile regionale sunt mult mai importante decât se crezuse înainte de Unire și în timpul euforiei victoriei. Recunoașterea internațională a frontierelor noi nu însemna automat și realizarea solidarității politice a cetățenilor. Statul condus din București trebuia să se gândească la mijloacele eficiente de a realiza „unitatea sufletească” a națiunii și o propagandă națională pe măsură. În acest sens se impunea schimbarea administrației teritoriilor unite și înființarea învățământului de stat românesc, deziderate care se împiedicau însă de lipsa acută de cadre. Porțile universităților

au fost deci larg deschise, dar fără sprijin financiar și logistic. De aici și tulburările, mai ales în capitala supraaglomerată de tineri.

Dincolo de haosul creat de graba pregătirii noilor elite regionale loiale centrului, războiul în sine a provocat o destabilizare de lungă durată a comportamentului tineretului. În loc să se acomodeze – ca în epoca dinaintea războiului – cu structurile și carierele pregătite de părinți, acești tineri căutau altceva, mulți dintre ei alunecând în mișcări extremiste, de dreapta sau de stânga. Clasa politică a vremii încerca să-i controleze, să-i canalizeze, sau să-i reprime, în funcție de interese de moment, fără a avea o strategie de perspectivă.³

Într-o astfel de „învălmășeală” și-a făcut apariția ideea deplasărilor la țară pentru realizarea unor monografii sociologice. Este greu de presupus ca această inițiativă a profesorului Gusti să se fi putut realiza în atmosfera stabilă dinainte de război. Și de asemenea, este evident că Gusti nu putea să formeze o școală de sociologie ținându-și studenții și colaboratorii în biblioteci. Nu cred că este deplasată ipoteza că de fapt tinerii au fost cei care l-au scos pe Gusti la țară, și nu invers.

Ideea ieșirii la țară a fost stimulată și de alți factori. În construirea edificiului culturii naționale a României Mari, elita conducătoare a recurs la cultura țărănească, presupunând că aceasta nu a fost poluată de influențe străine. Recurgerea la rădăcinile rurale, la satul și la țăranul român a devenit o adevărată modă, în ciuda faptului că propaganda oficială nu avea de fapt nevoie de cunoașterea satului real. De această realitate însă se interesa „cohorta” de tineri a Profesorului Gusti.

Dincolo de atmosfera de construcție națională a anilor postbelici, dincolo de viața agitată a tineretului universitar, a fost nevoie de efortul, perseverența savantului și a marelui organizator care a fost Dimitrie Gusti pentru a oferi cadrul instituțional al cercetării sociale în care tinerii – studenții lui –, să se regăsească, și în loc să se lanseze în conflicte violente de stradă, să se arunce în aventura cercetărilor sociologice monografiste.

Bazele fuseseră puse deja la Iași. Profesorul Gusti a făcut primul gest de organizare a vieții științifice în anul 1913, când a publicat o scrisoare⁴ adresată colaboratorilor viitoarei reviste „Arhiva pentru Științele Sociale, Sociologie, Politică și Etică”, care urma să apară la 1 ianuarie 1914. Scrisoarea a fost prima încercare de a aduna în jurul unui program științific, și totodată etico-politic, a unor oameni care lucrau izolați. Revista își fixase un obiectiv ambițios: acela de a îmbrățișa toate domeniile

sociale și toate ramurile științelor sociale. Planul a fost zădărnicit de intrarea României în primul război mondial, retragerea la Iași a autorităților statului, criza partidelor politice și, în consecință, a organizării statale de până atunci. Dar Profesorul Gusti, aidoma altora, realizează că țara va intra într-o perioadă de tranziție, în care vor fi necesare o serie de reforme, și va fi nevoie și de revistă, și de cercetare. În același timp, realizarea primilor pași pe calea înfăptuirii planurilor sale a fost facilitată – după cum observa G. Vlădescu-Răcoasa – și de situația specială existentă în Iașiul aglomerat cu refugiați: „Iașii devenind însă centrul celor mai înfrigorate frământări, prof. Gusti, care era în legătură intimă cu o mare parte din frunzașii intelectualității și ai vieții politice românești refugiați la Iași, la dispoziția cărora pusese biblioteca și chiar locuința sa, reuși să realizeze ideea lăsată în 1913 pentru crearea unei publicații consacrate științelor sociale și, în colaborare cu un grup de tineri intelectuali, puse totodată bazele Asociației pentru studiul și reforma socială (1918)”.⁵

În această perioadă de dezmembrare a vechiului regim, când resursele financiare de prestigiu nu erau încă identificate și cu atât mai puțin alocate, elita căuta să-și creeze instituții noi. Conștient de importanța proiectului său definit în statutul Asociației pentru Studiul și Reforma Socială, Gusti a configurat de la bun început o organizație de tip umbrelă. Pe baza unei concepții bine argumentate atât epistemologic, cât și politic, Gusti susținea că Asociația lui trebuie să acopere toate segmentele societății, studiul acestora, și – pe această bază – reformelor. Fiindcă în România veche nu exista o rețea de științe sociale capabilă să pregătească reforma, procesul legislativ, Gusti avea toate atuurile să conducă instituționalizarea aportului științei în guvernarea țării. Ne putem întreba: de ce a întins Gusti umbrela peste toate disciplinele sociale? De ce nu a aprofundat un singur domeniu? Se pare că e vorba de un reflex de tranziție când elitele vor să ocupe mai mult teren și să excludă concurența.

Înființarea Asociației pentru Studiul și Reforma Socială la 18 martie 1918 a fost favorizată, pe lângă amintita atmosferă ieșeană, și de contextul european, caracterizat prin crearea de către savanții din domeniul științelor sociale a unor instituții similare.

După încheierea ostilităților, cu toate că este ales și reales decan la Iași, Gusti mută sediul Asociației la București, și cere să fie transferat

la Universitatea bucureșteană, conștient fiind că noua organizație trebuie să devină de importanță națională. La București, Gusti – după modele europene – propune transformarea Asociației în Institutul Social Român. Din documentele institutului reiese clar că nu fusese plănuită pentru a funcționa ca o simplă asociație profesională. Din apelul lansat la Iași, în 1918, pentru constituirea Asociației devenită apoi Institut, Gusti prefigura „secțiunile” care vor permite organizarea cercetării cât mai complete și cât mai metodice „a vieții sociale românești, sub toate fețele”: „1. secțiunea agrară; 2. comercială și industrială; 3. financiară; 4. juridică; 5. politică și administrativă; 6. politică și igienă socială și 7. culturală”.⁶

Institutul Social Român a avut un început modest. A fost găzduit în trei camere la Academia Comercială, la etajul 3 (și a rămas acolo până la desființare). Prin donații s-au amenajat o bibliotecă și o sală de lectură. Chiar și în acest cadru, Gusti a reușit să însuflească o anumită activitate. Fiecare secție își avea ședințele sale de comunicări, și, prin acestea, Gusti reușea să ia contact cu toți specialiștii din diferitele domenii legate de realitățile românești. Cele mai prestigioase au fost, însă, conferințele publice duminicale de la Fundația Culturală, la care Gusti îi invita pe cei mai prestigioși oameni politici, de cultură și savanți ai vremii.⁷

Lărgindu-și treptat rețeaua socială, prin Institutul Social Român, Gusti s-a impus ca o personalitate la fel de importantă ca acelea pe care le invitase. Se poate ușor demonstra că discuțiile din cadrul ședințelor de secție au generat, în anul 1930, noi instituții: cele de la secția de demografie au fundamentat Recensământul, secția de asistență socială a inițiat Școala de Asistență Socială, secția de statistică a pus bazele Școlii de Statistică, iar sub influența discuțiilor de la secția economică a luat ființă Institutul de Conjunctură. Este interesant totodată că din multitudinea de secții ale Institutului Social Român a produs lucrări⁸ numai cea a monografiei sociologice, înființată ulterior. După un deceniu de construcție instituțională națională, în anii '30 începe încleștarea stângadrea, legionarism-carlism, în general, criza democrației liberale și ascensiunea evidentă a fascismului.

Pe lângă înființarea și conducerea Institutului Social Român, Gusti a întemeiat la Universitatea din București și Seminarul de sociologie. Profesorul a continuat la București maniera didactică experimentată la Iași în vederea ancorării studenților în realitate. Este semnificativ că în timpul grevelor studențești din anul 1923, când Universitatea a fost

închisă, Gusti nu a fost părăsit de membrii Seminarului său. Viitorii monografiști l-au urmat în biblioteca de la Casa Macca, unde au început pregătirea chestionarelor de cercetare a vieții studențești. Despre această perioadă tulbure relatează – în calitate de participant direct – Mircea Vulcănescu: „Unii desfrunzesc fișierele bibliotecii spre a găsi literatura explicativă a mișcării studențești. Alții cercetează situația comparativă. Aplicați asupra «Naționalității în artă» a dlui A.C. Cuza ei se căznesc să înțeleagă adevăratul concept al naționalismului. Între doctrina realistă, care confundă națiunea cu poporul, și între doctrina pur autodeterministă, care așază națiunea în arbitrar, își face loc în mintea lor, adevărata idee a națiunii, întemeiată pe voința trăirii în comun, motivată de comunitatea de soartă, impusă de identitatea cadrelor, și de asemănarea manifestărilor, precum și pe nădejdea viitorului comun, inspirată de comunitatea idealurilor etice. Studenții se pun pe lucru și după câteva luni, sub îndrumarea de fiecare clipă a Profesorului, «Programul studențesc» e gata tipărit”.⁹

H.H. Stahl – care nu a fost student la Sociologie și era mai în vârstă – își amintește de caracterul animator și creator al acestei forme de activitate universitară: „...Seminarul lui Gusti era un loc de adunare a tot ce avea mai bun în vremea aceea tineretul. Nu numai elevii lui Gusti, dar tineri din toate facultățile veneau și era un permanent loc de discuții și dezbateri de probleme”.¹⁰

Seminarul a fost forul informal de la care a pornit cristalizarea metodei monografice în ceea ce privește fundamentarea teoretică și metodologică. După modelul activității consacrate Programului vieții studențești, în anul 1924/25 Gusti i-a însărcinat pe membrii Seminarului de sociologie să alcătuiască „planul de cercetări monografice”. Timp de un an s-au purtat discuții pe marginea lucrărilor, folosindu-se metoda monografică și confruntarea cu textele lui Gusti. A urmat apoi, în anul 1925, după lungi dezbateri, după amânarea deplasării cu un an, prima ieșire pe teren, de zece zile, la Goicea Mare. Ulterior în fiecare an s-au continuat seminariile în timpul anului universitar, la fel ca și cercetările de câte o lună din timpul verii.

După această primă deplasare, la Seminar au fost analizate învățămintele metodologice ale campaniei. „Rezultatul cel mai vădit al acestor străduințe – consideră H.H. Stahl – este chestionarul de monografie sociologică cuprinzând 25 de coli șapirografiate, care constituie

cel dintâi document scris și împărțit doritorilor de a cunoaște lucrările monografiei sociologice. Pe baza acestui chestionar s-au făcut încă două campanii de lucru, la Rușeș și la Nerej, urmând ca abia la Fundul Moldovei, peste 3 ani, el să fie reluat în discuție, și din nou pus în curent cu experiența căpătată în răstimp”.¹¹

În anul 1928, la Fundul Moldovei monografiștii au făcut pași uriași în definitivarea metodei de cercetare, dar și în consolidarea identității profesionale și sociale. Sintetizând cele întâmplate în dezvoltarea teoriei și metodologiei, H.H. Stahl conchide: „Fundul Moldovei înseamnă deci folosirea pentru prima oară a sistemului echipelor lucrând cu fișe și dosare comune. Echipele atunci folosite au fost următoarele: cosmologică, biologică, istorică, psihologică, economică, juridică, de folclor literar și muzical, estetică, filologie, pentru studiul stănei, familiei, gospodăriei, a problemei femeii, de industrie casnică, de probleme culturale, politică administrativă, criminalistică, pentru studiul războiului, al manifestărilor religioase, și al cârciumei. În anul următor aceste echipe vor căpăta o clasare mai bună după cadre și manifestări. (...) Fundul Moldovei reprezintă deci în istoria monografiei un moment hotărâtor: acela al creării desăvârșite a tehnicii monografiei sociologice”.¹² Această campanie a reprezentat și un moment de instituționalizare a monografiei, și o încercare de ridicare deasupra Seminarului. S-a hotărât „...crearea unei asociații a monografiștilor, care să permită organizarea laolaltă a studenților Seminarului alături de ceilalți profesioniști ai anchetelor sociale, fie că erau sau nu membri ai secției sociologice a Institutului Social Român. Președintele acestei asociații a fost ales dl. Prof. D. Gusti, iar vicepreședinți dnii Mircea Vulcănescu, H.H. Stahl, N. Cornățeanu și D. Prejbeanu”.¹³

Ecolul campaniei de la Fundul Moldovei l-a depășit pe cel al campaniilor care au precedat-o. Din obiectele adunate, monografiștii, în frunte cu Mac Constantinescu, au amenajat în sălile Seminarului prima expoziție sociologică. Încercarea a avut succes nu doar în rândurile intelighenției bucureștene, dar și în cadrul pavilionului românesc de la Expoziția Internațională din Barcelona. În afară de această manifestare adresată publicului larg, la Institutul Social Român s-a ținut o importantă sesiune științifică, în care proaspăt înființata Asociație a Monografiștilor se afirma cu pregnanță.¹⁴

Campania de la Drăguș (1929), cu cei nouăzeci de participanți ai săi, cu metodologia pusă la punct, a fost cea mai renumită și cea mai „mediatizată” până în anii noștri. În lucrarea citată, Stahl afirmă: „Din toate satele cercetate, Drăgușul pare a fi fost cel mai bine ales, din toate punctele de vedere. Foarte omogen ca structură socială totală, prezentând totuși probleme de amănunt cât se poate de interesante, Drăgușul are pe deasupra tot farmecul unui sat în care viața de caracter țărănesc s-a păstrat cu toată frumusețea și cu tot pitorescul ei. Iată pentru ce în Drăguș ne-am simțit îndemnați să încercăm a face o monografie menită să rămână excepțională, adică o monografie absolut completă. Afirm că încercarea Drăgușului va rămâne excepțională pentru că este cât se poate de greu să se facă studii atât de amănunțite cât au fost acelea.”¹⁵

Campaniile din Runcu (1930) și Cornova (1931), oricât de interesante au fost prin particularitățile lor, din punct de vedere teoretic și metodologic, nu au adus noutăți. Au fost mai dificil de coordonat, pentru că Gusti, ocupat cu funcții publice, nu conducea nemijlocit, dar nici nu împuternicea un locțiitor cu autoritate suficient de solidă. În ciuda acestei conjuncturi, pentru tinerii cu preocupări individuale, și aceste campanii au fost pline de învățăminte, oferind surse de inspirație pentru viitoare lucrări.

Cercetările monografice anuale s-au constituit în mod evident în continuări ale seminariilor, chiar și în condițiile când Gusti invita pe lângă studenți și o serie întregă de specialiști. În ciuda diversității motivațiilor și participării inegale, toată lumea respecta programul și încadrarea în secții, stabilite de către Gusti. În mod special era respectată ședința de fiecare seară din „Sala luminoasă”, unde aveau loc discuții pe marginea celor întâmplate în cursul zilei respective. Disciplina acestor „seminarii” aplicative de la țară, conduse de Gusti însuși, a jucat un rol imens în dezvoltarea sociologiei monografice. Mai ales că, pe măsura creșterii numărului de participanți, fără prestigiul Profesorului nu s-ar fi putut păstra nici disciplina, nici seriozitatea campaniei de cercetare.

În primele trei-patru campanii se acumulase atâta experiență în materie de monografie sociologică, încât Gusti a predat sarcina seminariilor lui Mircea Vulcănescu, iar după plecarea acestuia la studii, lui Henri H. Stahl și Traian Herseni. S-a realizat o divizare între munca în seminar și activitatea monografică. După retragerea lui Gusti din conducerea Seminarului, acesta a devenit mijlocul prin care H.H. Stahl

și Traian Herseni îi introduceau pe studenți în teoria și tehnica monografiei, pe care le-au elaborat în cursul campaniilor din anii '20. Tot aici începea și selecția viitorilor monografiști.

Pe lângă bucuria cercetării, tinerii monografiști își căutau febril nu doar o identitate profesională, ci și una politică. Se poate observa că în spatele neînțelegerilor dintre monografiști se aflau nu doar orgolii, dar și diferențieri de orientări politice, devenite în decursul anilor din ce în ce mai opuse.

Cele două foruri, inițiate de Gusti – Institutul Social Român și Seminarul de Sociologie de la Universitate – au fost mediul extra- și intrauniversitar nemijlocit al tinerilor care au îmbrățișat cercetarea satului românesc. Am grupat în volum partenerii de convorbiri care au început pionieratul în sociologia satului în această atmosferă, în acest context instituțional. Nu cu teoria și metodologia monografiste puse la punct, ci în faza de laborator ale acestora. Au participat sau au asistat la seminariile de la Universitate, la discuțiile de la Institutul Social Român, și mai ales, în „Sala luminoasă“, la inventarea Școlii monografiste.

Convorbirile cu Ernest Bernea, Harry Brauner și Lena Constante, Ion Costin, Roman Cresin, Marcela Focșa, Paula Herseni, Ștefan Milcu, Mihai Pop și Gheorghe Vlădescu-Răcoasa au fost realizate la mijlocul anilor '80, în cadrul aceluiași proiect și în aceeași manieră ca și convorbirile cu H.H. Stahl, publicate în anul 2000 într-un volum separat.¹⁶ Ca în toate convorbirile din cadrul acestui proiect de istorie orală a Școlii Sociologice de la București, partenerilor mei de discuție nu le-am cerut doar informații despre școala gustiană, ci istoria lor de viață, împletită cu cea a Școlii. Astfel, aceste documente de istorie orală pot constitui piese ale unei istorii sociale a monografismului gustian. Proiectul de punere în valoare a documentelor orale va putea fi considerat terminat când vor deveni accesibile cititorului interesat și mărturiile celor care au învățat sociologie în anii '30 de la Anton Golopenția, Traian Herseni și H.H. Stahl, ale celor care au participat la activitatea echipelor studențești din cadrul Fundațiilor Culturale Regale „Principele Carol“, ale celor care au fost martori în anii '40 la eforturile de salvare a sociologiei de la distrugere, și în sfârșit, ale celor care au participat, în anii '50-'60, la reabilitarea Școlii.

Note

- 1 **Gusti, Dimitrie** (1880-1955), sociolog, filosof și om politic. Profesor universitar la Iași și București. Deputat și senator. Ministru al Instrucțiunii Publice, Cultelor și Artelor (1932-1933). Întemeietorul învățământului sociologic modern și al Școlii sociologice de la București. A inițiat metoda monografică de cercetare și a întreprins, din anul 1925, primele anchete sociologice. Inițiatorul Legii Serviciului Social. A înființat Institutul Social Român (1921), revistele „Arhiva pentru știința și reforma socială” și „Sociologia românească”. În calitate de director general (1934-1939) a modernizat activitatea Fundației Regale „Principele Carol”. A fost comisar general al pavilionului românesc la Expoziția mondială de la Paris (1937) și New York (1939). În 1937 Institutul Internațional de Sociologie l-a însărcinat ca președinte cu organizarea celui de-al XIV-lea Congres Internațional de Sociologie, care urma să aibă loc la București în 1939. Împreună cu V.I. Popa și H.H. Stahl a întemeiat Muzeul Satului din București (1936). Sub conducerea sa a fost editată *Enciclopedia României*, 4 vol. (1938-1943). Membru al unor societăți străine de specialitate. În calitate de președinte al Academiei Române (1944-1946) pune bazele Consiliului Național al Cercetării Științifice (1946).
- 2 Goicea Mare, județul Dolj, 20-24 aprilie 1925, 11 participanți; Rușetu, județul Brăila, 12-26 iulie 1926, 17 participanți; Nerej, județul Putna, 16 iunie – 16 august 1927, 41 participanți; Fundul Moldovei, județul Câmpulung-Bucovina, vara lui 1928, 60 participanți; Drăguș, județul Făgăraș, 13 iulie – 16 august 1929, 89 participanți; Runcu, județul Gorj, 29 iunie – 18 august 1930, 67 participanți; Cornova, județul Orhei, 25 iunie – 13 august 1931, 55 participanți.
- 3 Cf. Livezeanu, Irina, *Cultură și naționalism în România Mare 1918-1930*, Editura Humanitas, București, 1998.
- 4 Gusti, Dimitrie, *Sociologia militans*, Fundația Regele Mihai I, București, 1946, p. 28-30.
- 5 „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială”, vol. II, anul XIV, 1936, Editura Institutului Social Român, p. 1075.
- 6 Gusti, Dimitrie, *op. cit.*, p. 29.
- 7 Printre cei care au urcat pe tribuna Institutului îi amintim pe Nicolae Iorga, Al. Vaida-Voevod, Iuliu Maniu, Vintilă Brătianu, Al. Marghiloman, Gr. Iunian, Virgil Madgearu, I. G. Duca, V. Goldiș, Octavian Goga, C. Argetoianu, Mihail Manoilescu, I. Grigorovici, Mircea Djuvara, C. Rădulescu-Motru, I. Răducanu, Simion Mehedinți, Al. Tzigara-Samurcaș, Emil Racoviță, I. Simionescu, G. Ionescu-Sisești, Andrei Rădulescu, Gh. Țițeica, Gr. Antipa, G. Tașcă, C. Garoflid, Anibal Teodorescu, I. Nestor, M. Sanielevici, P.P. Negulescu, Istrate Micescu.

Cuprins

Începutul	5
<i>Ernest Bernea: „Eu eram mai puțin năist decât alții“</i>	15
<i>Harry Brauner și Lena Constante: „Toate lucrurile se leagă sălbatic“</i>	71
<i>Ion Costin: „Ne simțeam foarte bine“</i>	87
<i>Roman Cresin: „Cel mai plăcut concediu pe care l-am avut eu în viață...“</i>	95
<i>Marcela Focșa: „Pe vremea mea fiecare era altfel“</i>	109
<i>Paula Herseni: „Erau oamenii mai apropiați unii de alții“</i>	197
<i>Ștefan Mîlcu: „Eu am fost ales membru direct titular al Academiei!“</i>	223
<i>Mihai Pop: „Arhiva de folclor... la șura de fân“</i>	261
<i>Gheorghe Vlădescu-Răcoasa: „Gusti, ce-ai făcut! Tu faci minuni, măi!“</i>	361
Index	383